

Doina Marta BEJAN

Semantica cuvântului patrie și evoluția mentalităților

Universitatea “Dunărea de Jos” Galați, ROMÂNIA
lidiaorloschi@yahoo.com

Ideea de patrie își are obârșiile în cugetarea Antichității, căreia îi datorăm maxime cu valoare pragmatică valabile și astăzi, dar un efort sistematic – doctrinar și teoretic – de analiză a conceptului se conturează pe plan european abia în secolul al XVIII-lea, comportând transformări până în zilele noastre în funcție de locul acestei idei în sistemul de norme etice ale umanității.

Franța a deschis drumul acestor discuții, conceptualizând o experiență pe care a avut șansa să o trăiască mai devreme decât alte națiuni de pe continent, prin afirmarea timpurie a modelului național. La Bruyere pune în legătură, la sfârșitul secolului al XVII-lea, ideea de patrie cu ideea de libertate, convins fiind că regimurile despotice sunt incompatibile cu adevăratul patriotism, care era substituit cu interesul pentru gloria și slujirea suveranului. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea sensul ideii a evoluat cu referiri din ce în ce mai insistente la pământul oamenilor liberi și fericiți, iar termenii derivați patriot, patriotism desemnau dragostea pentru locul natal și libertate. La mijlocul secolului controversa dintre Voltaire și Rousseau a atras și mai mult atenția cu privire la definirea conceptului în cauză. Pentru Voltaire patria nu era țara natală, ci locul unde se trăiește bine (*Patria est ubicumque est bene*); ideea era dezvoltată ca atare în articolul *patrie* din *Dicționarul filosofic* (1764) și ea a revenit frecvent în scrierile savantului. Dintre reacțiile provocate de opinia sa, cea mai promptă a fost aceea a lui Jean-Jaques Rousseau, pentru care patria era țara natală, indiferent de natura bună sau rea a regimului ce o guverna. El critica astfel pe cosmopoliții care, justificându-și dragostea pentru patrie prin dragostea pentru genul uman, „se laudă că iubesc lumea întragă pentru a avea dreptul să nu iubească pe nimeni” (*Contractul social*).

Odată cu revoluția din 1789, ideea de patrie s-a separat de persoana regelui – monarh absolut și s-a afirmat sensul național al ideii de patrie; după anul dramatic 1792, când statele contrarevoluționare s-au coalizat să înăbușe mișcarea democratică, „patria” franceză și-a regândit hotarele care erau ale națiunii, așa cum răsună acest ideal în versurile Marseillezei; s-a spus că Revoluția ar fi materializat patriotismul: pe de o parte, deveniți proprietari, țărani au ajuns la iubirea de patrie prin confundarea atașamentului pentru petecul de pământ avut în posesie, cu devoțiunea pentru țara lor; pe de altă parte, emigrația, ostilă politicește republicii, a dus în regretele și amintirile ei atașamentul față de pământul de care ei erau deposedați. „Într-o Europă sensibilă la exemplul Franței, asemenea idei s-au bucurat de o largă audiență, cu atât mai legitimă în țările în care statul național constituia încă un pios deziderat.” (Șt. Lemny, 1986:20).

În Italia, cultivarea patriotismului național a fost împiedicată de împărțirea ei în numeroase state, în care s-au văzut tot atâtea “patrii”, de supremația spirituală a bisericii papale, ce preconiza un model de ecumenism și de ideologii cosmopolite, care considerau că toți oamenii sunt compatrioți. Supremația direcției cosmopolite a fost zdruncinată la sfârșitul secolului al XVIII-lea când odată cu mișcarea Risorgimentului se intensifică interesul pentru ideea de patrie; iluministii italieni

conturează o viziune proprie despre patrie, determinată de condițiile istorice specifice: pentru ei patriotismul evolua simultan cu o direcție cosmopolită care exprima poziția particulară ce se atribuia Italiei, în virtutea căreia aceasta era concepută ca fiind complementară tuturor celorlalte țări, în calitate de producătoare de frumusețe și de cultură pentru întreaga Europă. "Cosmopolitismul respectiv trebuie apoi înțeles în accepțiunea specifică veacului al XVIII-lea ce avea la bază descoperirea lumii prin călătorii și credința în rațiunea universală, la care s-a adăugat receptivitatea la modelele străine - la cel francez înosebi- ca un factor stimulatîv chiar în sensul cultivării dragostei de țară." (Lemny 1986: 21)

În spațiul german, de asemenea fărâmițat teritorial, definirea patriei a cunoscut alte caracteristici date de ambianța culturală germană. Primele concepții sistematice despre patrie au apărut în afara hotarelor propriu-zise ale statelor germane, în zona confederației elvețiene și poartă semnătura lui Iselin din Basel (*Philosophische und patriotische Träume eines Menschenfremdes*, 1755) și a lui Iohan Georg Zimmermann (*Vom Nationalstolze*, Zürich, 1758). După războiul de șapte ani (1756-1763), discuția cu privire la patrie și patriotism s-a extins pe teritoriul Imperiului german, scrierea lui Frederich Karl Moser (*From deutschen Nationalgeist*, 1765) acordând prețuire factorului pedagogic și convingerii că soluția salvatoare pentru Germania, măcinată de tendințe separatiste, nu putea să vină decât dintr-un model de educație, ceea ce constituia un afront deschis la adresa militarismului prusac. Impactul scrierii lui Moser a fost imens, atât prin azeziunile rapide, cât și prin replicile pe care ea le-a provocat, dezvoltînd duplicitatea felului de a gândi ideea de patrie sub presiunea cenzurii monarhice și a opiniei publice germane. Însuși regele Frederic II își exprimase gândurile despre acest subiect în faimoasele *Scrisori despre dragostea patriei* (1779). Cu aceste achiziții despre ideea de patrie în cultura germană în momentul războaielor napoleoniene, Herder și Fichte (ultimul în *Dialoguri despre patriotism*, 1806-1807) au îndrumat-o spre valențele naționale ogîndite în limbă și în tradițiile populare.

Discuția despre patriotism în lumea germană a cunoscut un alt punct de reper în Imperiul habsburgic prin iluminismul cel mai tânăr, iosefinismul, care cultiva devoțiunea față de monarhie, și prin cea mai competentă personalitate a sa: Sonnenfels (*Über die Liebe des Vaterlandes*, Viena, 1771). Lucrarea cuprindea pilde din antichitate pentru cultivarea patriotismului, precum și enumerarea condițiilor în care era posibilă manifestarea acestuia. Directiva patriotică ilustrată de Sonnenfels era strabătută de idealul iluminismului iosefinist de a sluji cauza poporului împotriva claselor privilegiate, consolidând astfel bazele interne ale monarhiei și recomandând un nou cod etic în cuprinsul imperiului. "O dezbateră în acest sens a avut loc la Academia tereziană sub conducerea contelui Anton Apponyi (august 1771), când Maria Tereza era asigurată de credința patriotică a supușilor. Manualele școlare, presa și societățile au difuzat mai departe mesajul, asigurându-i un loc la nivelul opiniei publice din Imperiu." (Lemny, 1986: 24)

Și în spațiul cultural spaniol, specificul zonei a împiedicat identificarea patriei cu o unitate teritorială sau cu una juridică, cultivându-se patriotismul castilian, aragonez sau catalan, fiecare dintre acestea întemeiat pe nostalgia realităților din evul mediu și pe critica statului modern, creator „prin tiranie, a patriei spaniole: trinitatea veche „religie-rege-patrie” a fost înlocuită de liberalii spanioli la începutul secolului al XIX-lea cu lupta pentru crearea patriei spaniole care să asigure libertăți și legi drepte.

Contribuții la definirea ideii de patrie se întîlnesc și în lucrările englezului Bolingbroke (*The King Patriot*, 1730, și *On the Spirit of Patriotism*, 1735) în care se

conturează imaginea regelui filosof ale cărui eforturi urmăreau fericirea poporului, temă pe care Henri Fielding avea s-o reia în *The True Patriot*, 1745.

În zona estică a continentului, preocupările pentru definirea ideii de patrie s-au conjugat cu afirmarea națională. În cultura și gândirea politică românească prima atestare a termenului patrie apare în secolul al XVII-lea, în prefața la *Psaltirea slavonă* de la Govora (1637), pentru ca, treptat, în secolul următor, frecvența lui să sporească. Evoluția noului termen a fost urmărită de Șt. Lemny în prefețele cărților românești din *Bibliografia românească veche*, considerând că „ele reprezintă o formă de comunicare ce s-a bucurat de relativă continuitate în cultura noastră din evul mediu până în pragul epocii moderne” (op. cit., 62). Se observă evoluția lentă, relativ ascendentă a termenului de-a lungul întregului veac al XVIII-lea, până la fixarea sa definitivă în sistemul de comunicare. Evoluția conținutului său se distinge prin raportarea la termenii *norod*, *popor*, *obște*, *țară*, *moșie*, *neam* și *națiune*; mai ales ideea de *neam* a fost preferată pentru invocarea entității geopolitice și culturale românești, echivalând în bună parte *patria*. Mai târziu, pentru deplina modernizare a conceptului de patrie, termenul a fost însoțit de acela de *nație* („Folosul neamului și al patriei”, „folosul patriei și al nației”). Termenul *patrie* va cunoaște însă o întrebuințare notabilă abia în intervalul 1821-1848, odată cu afirmarea generației de revoluționari mai atașați de valorile modernității și cu tendința de privilegiere, în plan lingvistic, a termenilor de origine romanică. Spre mijlocul secolului al XIX-lea ideea în cauză a căpătat consistență, mulțumită evocărilor patriotice specifice romantismului. „România” iubită a lui N. Bălcescu, „patria comună” a lui V. Alecsandri, „marele total al patriei” lui C. Negri, paginile memorabile ale lui Al. Russo și M. Eminescu, au dat sentimentului cea mai aleasă expresie artistică, o expresie cu putere de seducție asupra spiritului public. În același veac a apărut o și frazeologie patriotardă, justificând preocuparea metodologică actuală de a stabili limitele între retorică și sinceritatea sentimentului exprimat.

În zilele noastre, într-o lume supusă globalizării, patria devine o noțiune relativă și în continuă schimbare: nivelarea rapidă a aspectului local tradițional prin instaurarea unui model global de organizare, acceptat și impus prin argumente de ordin economic va avea un efect imprevizibil asupra unei idei care a fost determinantă în ultimele două-trei secole în evoluția societății din Europa.

Bibliografie

- DUȚU, A. 1978. *Cultura română și civilizația europeană modernă*. București: Editura Meridiane.
- HANTA, A. 1976. *Ideea de patrie în literatura română*. București: Editura Univers.
- LEMNY, Ș. 1986. *Originea și cristalizarea ideii de patrie în cultura română*. București: Editura Meridiane.
- *** *Trésor de la Langue Française informatisé*, [www://atilf.atilf.fr](http://atilf.atilf.fr)